

Debreceni **S**

Z

E

M

L

E

**Tudomány
és kultúra**

2013/2-3

Madarász Imre: A legfényesebb századforduló Hungarovox Kiadó, Budapest, 2009. 226 oldal

1. Szerző, a Debreceni Egyetem olasz tanszékének a vezetője, a fenti címen megjelent kötetében a 18–19. század fordulóján élt öt olyan neves olasz író munkásságát mutatja be, akik érzékenyen reagáltak a társadalmi, és azon belül a jogi és a politikai élet fonákságaira. Madarász Imre ezt az időszakot „a legfényesebb századforduló”-nak tartja és a „Lángelmék fénykora” címmel jelölt bevezető tanulmányában – eme korszak európai vetületű összefüggéseire is kitérve – megállapítja, hogy ez az időszak Európa más országaiban is kitermelt olyan zseniális egyéniségeket, akik erőteljes hatással voltak Európa kulturális és szellemi fejlődésére. Franciaországban ilyenek voltak az enciklopédisták, akik elindítottak egy nemcsak hazájukra, hanem az egész kulturális Európára kiterjedő új, a racionalitáson nyugvó szellemi fejlődést, egy új korszakot. Ennek hatása – ahogy Madarász rámutat – a német nyelvterületen is megjelenik Imanuel Kant, Goethe és Schiller filozófiai és irodalmi munkásságában, a zenét érintően pedig ez a hatás különösen Beethovent inspirálta.

Ami a német viszonyokat illeti, szerző utal II. (Nagy) Frigyes porosz királyra, aki a Franciaországból jövő felvilágosult eszmék nagy támogatója volt. Uralkodása idején (1740–1786) sikerült Kantnak a korábbi, megmerevedett Wolf-i filozófiát teljesen új alapokra helyeznie. Ebben az időszakban teljesedett ki Goethe és Schiller munkássága. Nagyon érdekes, ahogyan a szerző Beethovennek Napóleonhoz való viszonyát kezeli. Az általánosan elfogadott nézet, hogy a Bonaparte Napó-

leonnak szánt III. szimfóniát utólag azért keresztelte át „Eroica”-nak, mert megtudta, hogy Franciaország első konzulja császárrá koronáztatta meg magát. Ez ugyanis Beethoven ellenszenvét váltotta ki.

Madarász ugyanakkor arra is rámutat, hogy míg e fényes korszak olasz írói lelkesednek a francia felvilágosodásért és a francia forradalom eszméiért, valamint a belső rendet megszilárdító Napóleonért, írásaikban mindezt szimbolikusan teszik a jóindulatú és az olaszok feletti osztrák uralommal nem rokonszenvező cenzorok tanácsára. E bevezető tanulmányban némi bírálólat is megfogalmazódik a frankofon-germán rendszerrel szemben, mert nem viszonzza e fényes korszak olasz íróinak a lelkesedését, amelynek e könyvben elemzésre került írói nem tudtak jelentősebb hatást kiváltani az európai frankofon és a német kultúrterületeken, de másutt sem. Egyedül Cesare Beccaria jelent ez alól kivételt.

2. A Cesare Beccariáról szóló fejezetben a szerző kimutatja, hogy a halálbüntetés megszüntetésének az úttörője e nézetét nem izóláltan alkotta meg, hanem a büntetőjoggal és a megtorlással kapcsolatos bíráló nézeteit egész társadalomfilozófiai rendszerben fejtette ki. Beccaria felvilágosult filozófiája vezetett oda, hogy a büntetés kiszabásánál a rendi különbségek félretételével, az elkövetett bűncselekmény súlya legyen a szempont, ne pedig az, hogy hová tartozik a vétkes. Ez az egyenlő elbánási mérce, vagyis a diszkrimináció elutasítása összefüggött ama nézetével is, amely eltérte az Itáliában, de Európában másutt is elterjedt

kegyetlen megtorlásokat. Beccariának a „De litti et de penelle” c. művében kifejtett eme felvilágosult nézetei találkoztak Jeremy Bentham nemzetgazdasági nézeteivel, amelyek a közéletben a hasznosság és a racionalitás elvét hirdették megvalósítani. A büntetés arányosságát illetően is azt vallotta, hogy a büntetés akkor hasznos, ha az arányban áll azzal a veszteséggel, amit az elkövető okozott. Eme arány túllépése pazarlás.

Beccaria nagyságát mutatja, hogy mindannak, amit „A bűnökről és a büntetésről” c. munkájában kifejtett, az ellenkezőjét valósították meg még évszázadokkal később is. Gondoljunk csak a francia forradalom idején a guillotine-nal történt sorozatos kivégzésekre és arra, hogy a párisi szalonokban szórakozó hölgyek játék-guillotine-okkal fejeztek le kis állatokat. Nem véletlen, hogy Beccaria nézeteit korának konzervatív általános szellemi közfelfogása erősen kritizálta. A halálbüntetés eltörlésére az európai államokban csak az 1980/1990-es években került sor. Ez vonatkozik Magyarországra is, annak ellenére, hogy – Beccaria hatására – a halálbüntetéssel szemben Szemere Bertalan már az 1840-as évek elején egész monográfiával lépett fel. Szemere ezért mintegy a magyar Beccariának is tekinthető.

Beccariának e munkája, eszmerendszere, valamint az általa elindított abolicionalista irányzat kisugárzása ma is igen időszerű. Gondoljunk csak azokra a kínzásokra, koholt vádak alapján adott esetben helyenként ma is meghozott halálos ítéletekre, valamint a rasszista, nacionalista és vallási indíttatású tömeges kivégzésekre, amelyekről a 21. század sem mentes. Beccaria e művét Madarász olyannyira jelentősnek és korunknak is szólónak tartotta, hogy olasz nyelvről lefordította és jegyzetekkel, valamint

utószóval ellátva adatta ki az Attraktor kiadóval 2012-ben.

3. A saját korát és annak gondolatvilágát meghaladó másik nagy olasz író egyéniség a költő és prózaíró Vittorio Alfieri, akinek életművét Madarász Imre másodikként tárgyalja könyvében. Kimutatja, hogy Beccariához hasonlóan ő is a felvilágosodás későn jött képviselője (postillumino) volt. Alfierinek „A zsarnokságról”, valamint a „Fejedelemeiről és az irodalomról” szóló két értekezése mutatja, hogy milyen nagy mértékben gyűlölte a korát uraló zsarnokságot. E két prózai munkájából és költészetéből Madarász azt emeli ki, hogy a maga nemében egyedülálló magányos forradalmár volt, akinek radikalizmusa fájdalmasan izolált volt. „Hitvány századának” realitásából – miként Madarász írja – elvágyott egy új eszmei világba Schillerhez, Hölderlinghez, Keatshez és Berzsenyihez hasonlóan. Madarász úgy látja, hogy Alfieri munkásságában a felvilágosodás individualizmusa radikalizálódik, valamint a „jus resistendi” individualizálódik. Ez utóbbi tekintetében Alfierinél – állítja Madarász – „az ember természeti jogainak és a polgári szabadságjogoknak a védelme válik harciassá és a zsarnokság elleni fellépés joga a politikai közösségtől az egyénre ruházódik át”. Meggyőződése szerint – és szerintem is – mindez összecseng a Hobbes-i és a Rousseau-i szerződéselmélettel.

4. Vincenzo Montit, akit az utókor „a nagy köpenyegfordítóként” jellemez, olvasatom szerint Madarász igyekszik némiképpen megérteni. Mazzini nyomán utal a szerző arra, hogy míg a romantikusok a „Nemzeti Forradalom” radikális hívei, a klasszicisták az osztrák uralom kiszolgálói voltak Észak-Olaszországban. Monti, mint igit-véig klasszicista költő, a romantikában élt, és ez az ellentmondás

Madarász szerint kihatott életművére. Párhuzamot vonva Alfierivel – amint Madarász kimutatja –, míg utóbbi, aki szintén a romantika és a klasszicizmus kettős szellemi prése között öröklődött, a magány választásával tudta megőrizni függetlenségét, Monti irodalmi munkássága a politikai kurzusváltások szerint alakult. Annak ellenére viszont, hogy Monti a klasszikusok közé tartozott, a Bastille lerombolásával együtt a francia forradalmat, valamint annak kinyilatkoztatását, hogy ennek folytán a zsarnokság halott, „Páris” c. ódájában nagy lelkesedéssel fogadta. Ebben mintha Alfierivel mutatna fel rokon vonást. Abban viszont, hogy szükségtelennek, sőt károsnak tartotta a francia királyi pár kivégzését, mintha Beccaria hatása érződne. Úgy érzem, hogy Madarász ilyen céllal és jó érzékkel emeli ki az életműnek e vonásait, amelyeket az összefüggések kidomborításával erőteljesebbé és hangsúlyosabbá is lehetett volna tenni.

Monti – Beethovenhez hasonlóan – a „jó király”, illetve a legfőbb politikai vezető bölcsességében látta a jó kormányzás megvalósulását. Ilyenek látta ő Napóleont, az osztrák császárt, majd az olasz királyt is. Költeményeiben őket dicsőíti. Miként erre Madarász utal, Monti ez által „császári költővé” vált, ami éppen úgy torzítja életművét, mint szerintem Lukács György filozófiáját a kommunista diktatúra, amelyben élt és némiképpen kiszolgált.

5. A szintén kortárs Ugo Foscolot és munkásságát elemző fejezetből kiderül, hogy Foscolo és életműve Montiéhoz hasonlóan ellentmondásos volt. Ugyanakkor az általa is vallott magányossági kultusz ráván némileg hasonlított az egyénisége Alfieriére. Igen erős életigénylése és az életörömök iránti lelkesedése – miként Madarász írja – homlokegyenest ellentétben állt műveivel, amelyeket a

„halátematika” töltött ki. A halált nem tartja rettenetesnek, mert mint mondja: „az anyag visszatér az anyaghoz; semmi sem fogyatkozik, semmi sem gyarapodik, semmi el nem vész odalenn, minden átalakul és újjá születik”. Madarász jó érzékkel emeli ki e gondolatot Foscolo életművéből.

Az öngyilkosságot a valláserkölcsi tilalommal szemben protestáló példaértéknek tekintette, mert mint írta, „a századok siratni fogják magányomat és az emberek bölcsőbbek lesznek szerencsétlen sorsomból tanulva”. Ennek, vagyis „az öngyilkos gesztus-példának az alternatívája csak az önmegvalósító és a köz javára szolgáló alkotás, maga az irodalom lehet”. Madarász arról is ír a könyvében, hogy Foscolo Alfierihez hasonlóan vallja, hogy bár „balsors alatt szenvedünk, de nem vagyunk sem vakok, sem gyávák, nem vagyunk híján a bátorságnak, csak lehetőségeinknek”. Ezért ha „lánc csörög a karon, nem kell a szellemet béklyóba kötni.” „A zsarnok nem lehet bíró soha. Ezért szükséges írni és így üldözni az igazsággal az üldözöket”.

A szerző Foscolóról azt is kimutatja, hogy Angliáért is lelkesedett, még pedig két okból. Az egyik ok, mert ott megvalósult „a felvilágosodás szabad államrendje”, a másik pedig sírkultuszának fenségessége, amely sohasem volt az állami adminisztráció által zsarnoki módon központilag korlátozva, miként Olaszországban, ami éppen Foscolo életében következett be.

6. Ötödikként Madarász Imre Alessandro Manzoni költészetét, főként pedig Napóleon halálára írt versét elemzi. A vers keletkezésének érdekességeként azt ragadom ki, hogy Manzoni – bár lelkesedett Napóleonért –, amikor halálhírt meghallotta, nemcsak dicső tetteit énekelte meg, hanem hódításainak végzet-szerű, tragikus bukását is. Madarász

megemlíti, annak érdekében, hogy a vers fogalmazása idején mindvégig fennmaradjon felpörgetett ihlete, megkérte feleségét, hogy a vers írása idején mindvégig zongorázzon.

Madarász könyve eme utolsó fejezetének a címét nem kijelentő módon, hanem kérdőjelesen fogalmazta meg, imígyen: „Igaz dicsőség volt?” Ha ugyanis a történelemben visszatekintünk, láthatjuk, hogy a karizmával és egyúttal a hatalommal rendelkező nagy egyéniségek egy jelentős része a lehetőségeivel élve előre vitte korának társadalmi fejlődését. Voltak viszont önző zsarnokok, akik tehetségüket saját céljaik és hasznuk megvalósítására használták fel, vagy csak eszelősen légvárat kergetve, senkire oda nem figyelve próbálták megvalósítani elképzelésüket. Maradva a könyvben

elemzett művek hazájánál, egyértelműen ilyen volt Mussolini, aki a Római Birodalom felélesztéséről álmodozott. Voltak, és vannak közöttük ambivalens figurák is, akiknél e tulajdonságok keverednek. Megítélni életművüket, mérlegelni azok pozitív vagy negatív, vagy pedig vegyes jellegét csak az utókor képes, sokszor egy bizonyos idő elteltével.

7. Összefoglalva a könyv tartalmát: Madarász egy korszak nagyjait, egyéniségeket és munkásságukat vette górcső alá. Ennek során az érintett szerzőket személyiségüknek a műveikkel és a társadalom problémáival fennálló összefüggései alapján vizsgálta és értékelte, az olvasóra bízva, hogy mi az, ami a jelennek is szól. Madarász könyve ennek okán is érdekes és tanulságos olvasmány.

Prugberger Tamás

Small Nations on the Borderlines of Great Powers

(Eds. Attila Bárány – Satu Matikainen).

Debrecen – Jyväskylä, 2013. 268. oldal

A Debreceni Egyetem és a finn Jyväskylä Egyetem kutatóinak közös tanulmánykötete 2013-ban jelent meg. A *Speculum Historiae Debreceniense* sorozat 14. kötetében a két egyetem történettudományi intézetei által 2011 októberében megrendezett kétnapos nemzetközi konferencián elhangzott előadásokat gyűjtötték össze.

Ahogy az a címből is sejthető, a tizenhat tanulmány főként a nagyhatalmak által határolt kisebb lélekszámú népek geopolitikai helyzetéből adódó nehézségeit taglalja. Ez az olykor előnyös, de mindenképpen számtalan kihívással járó szerep Magyarország és Finnország számára sem (volt) idegen.

Az óriási földrajzi távolságok ellenére mindkét ország története során hasonló tapasztalatokkal gyarapodott, a kötetben megjelent művek egy része ezekkel foglalkozik. Mindezek mellett, tetszés szerint válogathatunk más témakörökben is, olvashatunk egykor tündöklő európai- és világbirodalmakról, vagy akár Európát elhagyva a dél-afrikai búrokról is.

A kronologikusan legkorábbi témát felölelő tanulmány Bradács Gábornak az Ottók és a Száli-ház alatti Német-római Birodalom külpolitikájának áttekintése. A szerző elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy a 919 és 1125 között uralkodó két dinasztia alatt